

Bartók

244

MOLNÁR ANTAL:

AZ ÚJ MAGYAR ZENE KIBONTAKOZÁSA

(II. közlemény.)

Ilyen lelkülettel, idegen környezetben kellett működnie a két fiatal zeneakadémiai tanárnak. Ott az intézetben lehetőleg senkivel sem érintkeztek. Modoruk semleges, nem ritkán visszautasító volt. Kodály így vélte: „Legjobb a hátsó-lépcsőn közlekedni, ott kevésbé látják meg az embert!” Tanítás közben alig hagyta el termét, szeretett órákon át egyfolytában benn tartózkodni. Alig köszöntötte kartársait, sokszor az „alig” is elmaradt. Bartók az első évtizedekben szintén igen tartózkodóan közlekedett kartársaival. Híveit sokszor figyelmes melegséggel tüntette ki, az ő kissé száraz modorának határain belül. Viselkedésében is érezhető volt, hogy kerüli a formális megszokottságokat. Igazabb volt, őszintébb a szokottnál, de mivel éreznie kellett, hogy ez különbségnek hat, inkább igyekezett elszigetelődni.

Ha nyíltan támadt az ellenfél, mindketten férfiasan megállták a sarat. Kodályon meglátszott ilyenkor, hogy nem szívesen civódik és csak a szükség készíteti ki nyugalmából. Bartók merészebb természetnek tűnt; kedvvel verekedett a sajtóban. Ilyenkor egész viselkedése kihívónak volt mondható. A Zeneakadémián kezdettől fogva tartottak tőlük és volt a rájuk-sandításban némi szorongás. Oldalsó helyzetük könnyen elképzelhető. Ki uralkodott akkori zeneéletünkben? A tetőtől-talpig bayreuthi meggyőződésű *Mihalovich*. Émelygős szalon-szerzemények ünnepe, *Hubay*. A kiváló zongorista *Szendy*, aki hazaárulásnak hirdette a székely dalkincs felkarolását, mivel az „oláh”! Ki adott elő frenetikus sikerrel „Magyar zenetörténet”-et? *Molnár Géza*, délcegségével és szónoki baritonjával a fiatalság bálványa. Szerinte a tősgyökeres magyar zene példáit épp az említettek szolgáltatták. Ez bizony több volt, mint idegenség; inkább kínzókamra. Csak az enyhítette a hóhéri eszközök élességét, hogy a mi két úttörőnkön kívül ott senki sem vett semmit igazán komolyan. De az ilyen *laisser-passer* is fáj annak, aki nagy tervekkel él. Ezért az összeszorított fogak és a tartózkodó modor. Bartók csaknem mindig hallgatag az értekezleteken. Csak ha kézzelfogható igazságtalanság fenyeget, mert a tehetséges növendék mögött nem áll protekció: akkor belőle is ömlik a szó. Halkan bár, de gerinces határozottsággal lép fel az üldözött mellett — a többiek pedig elnémulnak.

1907-ben Bartók döntő átmeneti alkotó-állomásra kerül, mint Beethoven 1797-ben. Homályosan, ködös gomolygáson át megsejti az egyéni „Ígért Földjét” s afelé kezd előre tapogatódzni. A II. szvit, a „Két arckép” kétlaki fogalmazás; keveredik bennük a magyaros romantika straussi és debussyi

vívmányokkal s helyenként már friss népi szenzációk lecsapódásával. Hogy utóbbiak még nem váltak benne vérré, jelezheti a „Három csíkmegyei népdal” zongorára tett furulyás-másolata; ez fényképszerű vetület, nem igazi lelki élmény. Kodály a Szajna-parti fordulatanak állít emléket a zongorás „Meditáció”-ban, Debussy kvartett-gondolatára. Forróságos hangja készíti elő a művész előtörését „új horizontok” felé. Harmóniai markolása csaknem egészen leméri Kodály későbbi területét, merész átpillantással a jövő harcmezejére. Ugyanaz a légység, eufón csengés bársonyozódik rajta, ami a mester legszikárabb közléseit is tizianói színekbe olvasztja. Ebben a feltétlen jóhangzásban, kristály-csengésben emlékeztet Kodály az utó-impressionisták (pl. Szymanowski) palettájára. Az 1907-ben kelt első Kodály-dalok mély költészete, tökéletes magyar deklamációja *korszakalkotó*; megelőzi Bartók hasonló jelentőségű ének-dramatikáját. Félreérthetetlen rámutatással pótolja dalirodalmunk addigi hiányosságát a „Haja-haja” c. chanson, mikor a költő Arany János népiségéhez paraszti dallamívet, európaiságához hasonló foglalatot állít. Két másik énekben, mint annyi nótázónk, ő is egyszemélyben verselő és zenélő; de hogyan?! Kölcsey egykori álma válik valósággá bennük: népi hajladozás egyesül itt magas kultúrával. A két évvel később lezáruló „Énekszó” bagatelljei szintén ez időtájt kezdenek kiröppenni; példatár ez a kincses csomag is, de arra vezet rá, hogyan válhat dalköltésünk alapjává a népköltészet. Ezzel indul — akkor csaknem egészen részvétlenül — Kodály országos pedagógiai munkássága. A nagy népnevelő innentől fogva szóval-példával hirdeti, hogy zenében is *anyanyelvünkhöz* kell visszatérnünk és ragaszkodnunk.

Bartók már az előző években elámítóan zongorázott le ország-világ előtt Strauss-partitúrákat. Mihelyt elkészült egy-egy nagyobb munkájával, lelkes ismerőseinél vagy otthonában káprázatos tökéletességgel adta elő. Bartók utánózzathatatlan, egyéni ércsel zongorázott, személyéből megfoghatatlan varázs áradt, habár viselkedése maga volt a póztalan egyszerűség. Másnak műveihez is acélkeménységgel nyúlt; bármit idomított, az beton-épitményé vált a keze alatt. Kodálynál is megesett, hogy elkészült művével egyik-másik hívét a zongora mellett örvendeztette meg; de ő nem volt virtuóza semmi hangszernek sem. Csellózását úgy ismertem meg, hogy többször együtt kamaráztunk; annál jóval élvezetesebb volt, ha rögtönözve meglepő akkordokat pengetett a hangszerén. Szeretett zongora mellett elpihelve, beszélgetés közben amúgy mellékesen odavetni debussys hangzatgyönyöröket.

Az 1908-as esztendő ismét aranybetűs a magyar irodalomban. Ekkor jelennek meg Ady legmaradandóbb versei, a „Vér és arany” kötetben. Csöppet sem kisebb jelentőségű esemény: Bartók első „igazi” művének, az I. vonósnégyesnek lezárása sem! Ezt nem kísérte ugyan, mint am azt, a „Három Holló”-beli asztaltársaság hozsánnája s egyelőre újságíró-kikiáltói sem jelentkeztek. Mégis itt szállt ki fészkéből az európai új muzsika griffmadara — sivatagi egyedülségben. Az újonnan feltáruuló irodalmi áramok befuthattak az ugyanazon évben indult „Nyugat”-folyóirat révébe. A zenei szakírás egy-két szűk látókörű, hivatalos lapban róttá tovább szokott laposágait. Kevés anyag futott be, közölni kellett hetet-havat az előírányzott ívmennyiség megtöltésére. Ne véljük tehát jelentősnek, ha olykor modern nézőpont is helyet kapott bennük! Úgysem olvasta senki a szerkesztőn és a

szerzón kívül! Senki sem sejtette s így eszébe sem juthatott szerkesztőnek, cikkírónak, hogy egykor még majd vegni fogja a mellét: ő már akkor megírta, illetve „hozta”, hogy Bartók ilyen-olyan zseni! Pusztába kiáltóbb új művészet kevés akad a világon, mint amilyen az induló újmagyar muzsika volt. A „Nyugat”-nak volt közönsége, maroknyi, de módos és hangos. Ellenmondást váltott ki, vitát, mozgalmat. Bartók „magánzenészként” alkotta meg titáni remekét. Néhány híve mégcsak frakcióban sem tömörült. A bemutatató szerzői estek (1910-től fogva): szigorúan egyéni vállalkozás. Komoly ellenszegülésre sem került sor nálunk, mint Bécsben Schönberggel szemben. Kern Aurél és okos hírlapíró társai „tudósítottak” a sajtóban, elismerték a jelentkező „tehetséget” és elmondták a szokványos kifogásokat. Ami történt, az a „Sok hűhó semmiért”-nek fordítottja: kevés hűhó roppantul nagy valamiért. Fogalmuk sem volt és lehetett az esemény horderejéről. Bartók hirtelen előtörése tüneményszerűen történt. Birodalom-alapításoknál az ilyesmit „puccsnak” hívják. Bartók váratlanul, észrevétlenül valóban elfoglalta a XX. századbeli muzsika trónusát, kibontakozva az addigi romantikus határmesgyéből. Ahonnan ugyanakkor Schönberg is tovalendült, a wagneri „Trisztán”-ra még távolról emlékeztet ugyan az I. vonósnegyes; de az emléképek sejtelméből félelmes szellemjárás ködlik elő, az erotikus gyötrelmek átváltoznak a Létezés gyökerkérdéseivé. Az Allegro-tételek száguldása: halálos rohanás az ismeretlenbe, ahonnan torz szatírák hajszáján s elíziumok pihenőin át végül a hősi élet szűzhavas ormaira hág. E Humana Commediában a magános ember teremti meg világát; már akkor széles alapot készítve elő a majdani Cantata Profana számára, ahol a földi erők világhódító hivatása nyeri kollektív himnuszát. Egyelőre a teljes egyedüllét-szülte prometheuszi harc az indulás. A Nihilből történt férfias kirobogásnak ez a tette: magyar lángészé! Ilyen magánosságot és „Csakazértis”-t nem ismer más nemzet fia.

Egyidőben ezzel a Filharmónikusok bérleti hangversenyein Rékai Nándor műve („Változatok magyar témára”) nyitott hazai tetszés-forrást; Koessler h-moll szimfóniája pedig az európai kötelező lerovásához nyújtott segítséget. A hivatalos világ Szendy „Magyar poémái”-nak tapsolt. Új hangvétel a szellemes-kellemes pesti típusú magyarosságban az ifjú Radó Aladáré („Falu végén kurta kocsmá”). Bárczy István polgármester égisze alatt újfajta városi gazdagodási periódus indult; maga a nótaszerző Bárczy egy kecskeméti számtantanárban, Kacsóh Pongrácban fedezte fel hazánk vezető muzsikáját. Hamarosan Kacsóh lett a fővárosi zenetanítás teljhatalmú irányítója. Fall Leó és Strauss Oscar egy-egy operett-slágerével együtt megindult hosszú diadalútjára Lehár „Víg özvegy”-e. Mindenki magától értetődőnek vette, hogy özvegyasszony csakis jókedvű lehet. 1909-ben ment századszor Jacobi „Jánoskák”-ja és Kálmán Imre „Tatárjárás”-a.

*

Bartók „Tizenégy zongoradarab”-ja (Bagatellek) számíthat műteremgyakorlatnak a kvartetthez. Mint Schubertnél a dalok, Bartók pályafutásában zongoradarabok végzik a csúcsostrom előkészítő tréningjét. A mondott fűzet jelentősége inkább történelmi: nagymértékben kivívta egyfelől a maroknyi hívek ujjongó lelkesedését, másfelől a szórványosan bepillantó ún.

normális zenészek döbbenetét. Nálunk, a maroknyiaknál, némi gyermekes káröröm is vegyült a carmagnole táncába: gondolatban már előlegeztük a maradiság teljes legázolását. A rendesek viszont rémületükben elmebajról és a muzsika megszűntéről („ez nem zene”) rebegtek. De egyáltalán: *miként* pillanthattak bele? Csak nem támadt a fölforgatásnak „őrült vagy szent” kiadója? Íme, minő előre-nem-látható következményeket szülhet, ha „éretlen fickókat” emelnek professzori rangra! Mert bizony *Rozsnyai* Károly, a Zeneakadémia taneszköz-kiadója, tüstént vállalkozott *bárminek* nyomdai előállítására, ami kinevezett professzortól származott. Így esett, hogy a hangjegyek reklám-hátlapján az instruktív anyag (pl. „Bach—Szendy”, később „Beethoven—Bartók”) forradalmi pokolgépekkel került össze. A kiadó becsapta a zeneszerzőt rosszhiszeműen; tudta, hogy engedménye árán ujjai köré csavarja a tanárt. A zeneszerző becsapta a kiadót jóhiszeműen; tudta, hogy annak nyakán marad a kiadvány, a pedagógiai hangjegyek tiszteletdíjára pedig szükség volt.

Van néhány népdal-feldolgozás is a Bagatellek között; ezek már akkor telivéren zengtek muzsikánk traktor-útját az ugaron. A többi persze, úgy hatott a bemutatón, mint Schönberg egyidejű torzai Bécsben. De nálunk nem fajult a dolog verekedésig; a temperamentum meglelt volna hozzá, csak meggyőződés hiányzott a hagyomány védelméhez. Inkább mosolyogtak: *magánügyért* nem hevül az ember! Ha minden áron vágni akarja Bartók maga alatt a fát, ám vágja — gondolták. Hogy nem a művész, hanem a környezete készül elmerülni, s ennek haláltánca sejtődik a bartóki látomásokban: arra senki sem gondolhatott. Innen ellenállás helyett a vállvonogatás.

Csekélyke közeledést jelez Rozsnyaihoz a „Tíz könnyű zongoradarab” szintén még 1908-ban. Nevelő céllal készültek, mint kisvártatva a „Gyermekeknek” szánt füzetek. Tiszta logikának tűnik, hogy amire a forradalmár számít, amire vérenek minden cseppjével készül: affelé lelkendezik a jövő reménysége, a fiatalok ösztöne. Bartók ezúttal kettős tévedésbe esett. Először is nem számolt családi és iskolai nevelésünk akkori fertőzöttségével; az a bármi áron való boldogulásra, a gyarmati léthez való alkalmazkodásra volt beállítva. Akkori egész pedagógiai rendszerünk a tudásbeli lényeg elmosását, a tiszta gondolat semlegesítését célozta. Tartalom nélküli jelszavak, lélektelen intelmek, adat-biflázás, szöveg-magolás és mindezek koronájaként bizonyítvány, diploma: nagyjában ennyi volt az iskolázottság foglalata és célja. Amikor a „gyermekeknek” szánt csupa-gyöngyszem népdal-letétek kiröppentek, még az addigi sújtásos-magyaros muzsikából is alig csöppnyi jutott a hivatalos tananyagba. S azt is csak elvétve, mintegy ráadásul gyakorolhatta a növendék; mint ahogy dalestéken ráadás-anyagként szerepelt a „magyar dal”. Ez a gyökértelen európaiság ülte meg teljes zenatanításunkat; holott bármi művészet csak abban a vonatkozásban ragadható helyesen meg, amit a fogyasztók művészi *anyanyelvével* bír. Olyannyira magától értetődő igazság ez, hogy bizonyítása szegénységi bizonyítványnak válhatik be. Ez az anyanyelv félszázaddal ezelőtt részint ismeretlen nálunk a zenében, részint olyan híg, mintha irodalomban Arany János helyett Pekár Gyulát olvastattak volna. Az újmagyar muzsika első sorban e tátongó üresség betömésére vállalkozott. *Igazi* európaisághoz akart alapot teremteni, gyökeres helyfoglalással abban. Mert a széles zenekultúra közös beszédmódja

mindaddig csak eszperantó, mesterséges, amíg nincsen hozzá tulajdon irányítónk, saját alapunk, fejlett és teljesen bírt nyelvi változatunk. Utóbbi hívjuk zenei anyanyelvnek. Itt kell elhatolnunk az árnyalatosságig, hozzá idomulni a saját lélekmozgások átváltásához hangképletekké, hogy ily kiindulással fejthessük meg a „nemzetközi” mélységek értelmét. Anélkül a soknyelvű készség felületi marad, kiszolgáltatva gyarmati egyoldalúságnak. Annak idején a mi zeneéletünk német nyomdokon haladt, akárcsak teljes tudományunk és pedagógiánk. A francia, olasz táplálék lakomáján is német generálzaft öntött le minden ételt. Új zenei nagyságaink franciás technikai tájékozódása — karcsú szólamaik világosságával, stílusuk szüksézává sokatmondásával — idegenül hatott. Ehhez járult a tősgyökeres dallamanyag megütköztető szokatlansága. Bartók mindezzel aligha számolt. S amellett — sajnos — hiányzott nála a kellő pedagógiai tapintat. Akárcsak később, a hegedű-Duók és a Mikrokozmosz alkalmával: nem tudott alkalmazkodni a közepes tehetségű, alsó-osztályos nebulókhoz, zsenge képességeikhez. Úgy alkotta tanító-műveit, mintha csupa gyermek-Bartók fogadná ő kezéből a nemzeti nevelés bibliáját. Igen nagy akadály volt ezen felül a nálunk oly szokatlanul tökéletes, művészi faktúra, a nyugateurópai színvonal és a kis darabokban is tündöklő zsenialitás. Ultraviolett színnek hatott a szemekben. Ilyen instruktív kották *nem kellett*. Az első évtizedekben egyedül Varró Margit nyúlt hozzájuk, egyébként a teljes anyag hosszú-hosszú időn át használatlanul porladozott. S amikor végre — szükséges válogatással — birtokba került, az külföldi kezdemények nyomására történt.

Miközben a vonósnégyes, emésztő lelki-válságok közepette, készült, egyéb tervek is érlelődtek Bartókban. Az 1909—10. évek zongoraművei ugyancsak kész harcosra vallanak. A lelket ostromló apokalipszisre válaszul groteszk fintorral a három Burleszk, befelé forduló elrejtőzéssel a Két elégia. Népiség menedékében edződik a Két román tánc, az 5. és 6. sz. Vázlat. A többi Vázlat és a Négy sirató ének mély tárnákból ás ki ismeretlen rejtélyeket. Eredetiségük meghökkentőbb az Ady-énál; hangjuknak nincsen „verlaine-i” előzménye. Vádoló rianás az a konvenciók jégtükrén, prófétai látomás és intelem a vulkán fölött dorbézoló Salomé tancához. A zenekari II. Szvit bemutatását a Filharmonikus zenekar „követte el”; a közszellemhez simuló I. Szvittel járt ünneplés elbírt ugyanis egy ilyen kísérletet. Ámde nem bírt el a német szellemű együttes ekkora megterhelést! Szörnyen értelmetlen volt az előadás, ott is torzult jelzett, ahol korántsem célozta szerzője. Annál megdöbbenőbb a bartóki dac, amellyel nekilát a „Két kép” felvázolásának, most már egyöntetűen paraszti motívikával és egyéni szerkesztéssel. A „Virágzás”-ban először pendül meg „A fából faragott királyfi” természet-festése; későbbi táncalkotmányok felé nyit ablakot „A falu tánca”. Hitének megfelelően sorakozik 1908-tól fogva Bartók a néprajztudósok mellé; akkor indítja termékeny közleményeinek seregét „Székely népballadák” vezetésével az Ethnographiában. Mint Kodályban, őbenne is szilárdul a meggyőződés, hogy fölfedezték a magyar zeneiség legősibb rétegét. „Utolsó percben” — írja Kodály —, mivel az ódon pentaton-dallamok akkor már csak idős falusiak emlékezetéből kerültek (nagynehezen) elő. Ha ismerte volna Arany János a székely balladák javát, hihetőleg nem fordul itt-ott a skótok támaszához. (1955-ös összkiadásukat Vargyas ápolta.)

Kodály szerzői tevékenysége ugyancsak lendületre kap. „Két zoborvidéki népdal”-lal — női karra — tör be áporodott énekkari gyakorlatunk német-zárú kapuján „Dévénynél”, s férfikari lomposságunk felé engarde-dal fordul, mikor Kölcsey „Bordal”-ának megadja nemzeti veretét. Ez időtájt fogalmazott hangszeres művei szintúgy jóserejűek: bejárati portálé a nemzeti újjáteremtés palotájához. A későn érkező vasakarát mágnese irodalmunk lehetett. Régi literatúránkból sokminden fönnmaradt, némi fonál összefogja írásművészetünk múltját a jelennel. Hasonló ősiségnek a magyar hangszeres alkotás sírkertjében csaknem egészen nyoma veszett. A csöppnyi maradvány, ami régi falusi táncokból néhol kisejthető, rég elpusztult hazai művészetre vall. Kodály azt a történelmi formavilágot akarja visszaálmodni, a jelenhez áthidalni. De hogyan lehessen olyat helyreállítani, aminek nyoma is alig van?! Hacsak a néhány kuruc harci motívumból, néhány szerény virginál-táncból következtető sejtelmet nem tekintjük pozitívumnak. És miképpen lehessen a modern Európa összművészetébe foglaltan a nemzet teljes zenei hozamáról képet alkotni?! A nagy mintákat tekintve: mi teszi egy Haydn németiségét, egy Purcell angolságát, egy Verdi olaszságát? Hiszen összeurópai, internacionális nyelven nyilatkoznak meg. Beszédmódjuk, magatartásuk mégis az illető népre vall; nemzetközi technikájukon belül annak lelkülete, vérmérséklete üt minden frázisukra bélyeget, akkor is, ha nem népi hajlású a gondolatmenetük. Mi teszi hát a nemzeti jellegüket? Egyedül az intenzitás, az erő, amellyel koruk eszközein át nemzetük lelki világát érvényesítik. Nem a nacionális vonások mennyisége, hanem minősége és hatalmas fölerősítése által. E folyamatnak pedig *egyéniség* a titka, forrása. Csakis lángész képes rá, hogy szuggesztióval elhitesse: a korhoz kötött stíluson belül *nemzetit*, vagyis korok egyesítését adja. Kodálynak sikerül sűgalmaznia hasonló összefoglalást! Hangszeres poézisében életre galvanizálódik a valahai, örökre letűnt ősmagyar képzelet, kedv, búsongás és játékmódor; s mintha annak időtlen vonásai egyesülnének megőrző jelennel és ígéretes jövővel. Erre csak alkotói nagyság képes. Oly mélyen kellett átélnie a nemzeti lényeket, hogy minden megmozdulásból annak essenciája tűnjék elő. Kodály nem hoz forradalmat, mint testvér-társa Bartók. Ez ellene szegül Európa addigi világának, merőben új úton robotog tova. Kodály eredetisége nem ilyen tagadó, jóval simulékonyabban csatlakozik a múltak eszközeihez. Technikájában nagyrészt az utóromantikába olvad, lírájának számos eleme rokon a francia impresszionizmussal. Igaz, hogy ennek elemei őnála mintegy átércesednek. Egyébként, persze *népi* indítékaival már a megnyíló keleteurópai művelődés úttörője ő is. Főként pedig a nagyklasszicizmushoz közelítő *formai* leszűrtségével. Szerkezeti traverzei teherbíróak, időállóak. Igaz ugyan, hogy a korai gordonka-zongora-sonátára ez a megjegyzés még nem egészen érvényes. Ott még küszködik az építkezés mozaikszerűsége a széles nagyvonalúság törekvésével. Inkább közelít már a későbbi kész, mesteri tökéletességhez az I. vonósnyégyes. Ebben az impozáns erőmutatványban a romantikus egytémás (monotematikus) szerkesztésmód klasszikus lehiggadás felé evez. A ciklus bejاراتánál mottóként fogad az a bizonyos „egy téma”: ábrándosan beállított falusi dal. E hangzatos jelige már itt is a nagyarányú zenepolitikai terv hirdetője. Mert népdal árama indítja az újmagyar kamarazene gépházát. És a monotematikus (variációs) fejlődés

túltesz benne mindazon, amit az előtte lefolyt száz esztendő — Césár Franck-ot is beleértve — ily irányban produkált. A nagyjában egyidejű „Zongoramuzsika” tíz darabja viszont inkább műhelyi-kísérlet, naplójegyzetek, ecsetpróba, helyenként némi ökölmutogatással, titánkodással. Ilyen gesztió később már nem ismétlődik.

*

Közben a főváros érdeklődését másféle muzsikák tartották ébren. Bellovics visszavonultával *Lichtenberg* Emil ragadta kezébe a nagyszabású kantáták (oratóriumok) művelését. Együttese, az Ének- és Zenekaregyesület (eleinte orkeszter nélküli címmel, pesti slang szerint „Bömbölde”) az 1910-es, 20-as években magyar műveknek is sorát ejtette. Előadták Hubay „Petőfi-szimfóniá”-ját, Kónig (Király) Péter „Tisza-kantátá”-ját (szegedi vonatkozással) és Selden Gizellának, Bartók növendékének „Temetési kar”-át. Tovább is nagy port vertek föl az évente megrendezett országos férfikari dalosversenyek, tömegrészvétellel és tömeges alkohol-fogyasztással. A kb. 500 egyesület-alkotta csatasor élén Budai Dalárdánk haladt, szorgosan mutatva példát a Liedertafel-stílus művelésére. Kiváló külföldiekkel folyvást telítődött a hangverseny-szenzáció bőségszaruja. Joachimék kiestével a kamarazene csemegézőit a Cseh és Brüsszeli vonósnégyes táplálta, olykor a zongoristák helybeli totumfakjának, Adler Mihálynénak közbejöttével. Nagy hegedűsök közül főleg *Ysaye-ra* emlékszem, tk. az ő Beethoven-szonáta ciklusára, a zongoránál *Gönczy* Mórral, a kultuszminisztérium jeles tisztviselőjével. (Az ilyen pályatévészetttség minálunk jellegzetes kísérője a kultúrának!) Waldbauerékre alább kerül sor.

A két „összeesküvő” időnként Szerzői Esten lépett ki fejlődésének meggyűlt okmányaival. Ha előadói részről nem merült fel valami verbuváló erejű mozzanat, azok az Estek vagy húsz éven át meglehetősen néptelenek maradtak. Olyasfélének számítottak, mint illegális pártok összejövetelei; megkapták a rendőri engedélyt, mivel nem látszott fenyegetőnek a velük járó veszély. Gábor Andor a „bennfentes” mintájára „kinnfentes”-nek nevezte a befolyás híján szűkölködőket. Nagy zeneszerzőink akkoriban kinnfentesek voltak. Ama esztendők legelfogadottabb „magasrangú” helyi zenének *Reinitz* Béla Ady-dalai számítottak. Estéről-estére telt ház tapsoit nekik a Nagy Endre-kabaréban. Reinitz kitűnően össze tudta egyeztetni haladó ízlését, fejlett szociális érzékét, kivált Bartók-lelkességét a Brettlinek szállított könnyű muzsikájával, nyugatos lelkendezését fordulatossá küpléméssel. A pesti kávéházak ismert alakjai közt nem egy ilyen sokoldalú férfiút lehettünk, pl. gumi-ügynököt, aki regényekkel ostromolta a szerkesztőségeket és hevesen csámcsogta Anatole Francè, Oscar Wilde formaszépségét. Épp e két remekíró jutott akkorjában nálunk is divatcsúcsra s különösen Wilde modorában szerettük „elaforizmantani” magunkat. „Ki korán kel, egész nap álmos” — idéztük. A cinikus bölcs lámpással kereszthetett volna halandót, akinek legkisebb gondja is nem nagyobb az újmagyar zene gondjánál. Csattanós derültségekről kissé később a „víz-viccek” gondoskodtak. A célba vett egyén fejről derült ki ilyenkor, hogy az kb. azonos a Stefánia-úti Víztoronnyal. Esténként látható volt Eötvös Károly, a Vajda,

amint Perl-öcsém mellett népes társaságnak adomázik az Abbázia-kávéházban. A könyvkiadók ontották évad-cikkeiket, lehetőleg pikáns regényt, belföldiből csinján, külföldiből, ha odakünn beérkezett, leginkább züllött fordításban. Ez évek köszöntik Heltai Jenőt és Molnár Ferencet a közkedveltség csúcán. Franciás szellemességük pompásan olvadt egybe pesti zsonglőrséggel. Schöpflin Aladár, a Franklin Társulat lektora, már megkezdte szelmalom-harcát irodalmi értékért a kiadói üzletesség ellen. Tudósaink többsége tovább szarkázta a külföldi szakirodalmat. A millió csillám tömegében egy-egy ékkő úgy alámerült, hogy illuzionista bűvész lett légyen a talpán, aki kihalássza. Ilyen Bosco-ja alig-alig akadt a napvilágra küszködő új zenénknek. Osváth Ernő, a Nyugat szerkesztője, olykor hajlandó volt néhány sort juttatni az Adyval rokon zenemozgalom javára; de inkább ellenzéki viszketegből a Magyar Figyelő mungó-alabárdosaival szemben. Ma már garmond-betűs dőlt kiemeléssel regisztráljuk, hogy a Párizsban tartózkodó *Zágon G. Vilmos* és *Kovács Sándor* 1909-ben feltűnést keltett Bartók- és Kodály-bemutatókkal; akkor az a legeldugottabb gólyahírnél is kevesebbet számított. Akadtak, persze, a világ akkori fővárosában, akiknek tetszett a csellószonáta és perverz ingere támadt a Bagatellektől; még a sajtójuk sem volt éppen rossz. Csak épphogy elmerült a francia, angol, olasz, lengyel, cseh stb. bemutatók tömegében. Mint Budapestet Bukaresttel, úgy könnyen összecserélték Bartókot a szláv folklórlista Bartoš-sal, Kodályt a fényképezőgép Kodak-kal. Hogy el ne feledjem: 1910-ben adták Szirmai „Táncos huszárok” c. operettjét századszor, a Lehár-féle „Luxemburg grófjára”-t kétszázadszor Budapesten.

Ugyanez év tavaszán zajlott le a nevezetes bemutató est, Bartók és Kodály vonósnégyeseivel. (Közbeiktatott szám: Dohnányi Szerenádja vonóshármasra.) Hogyan eshetett meg, hogy az érdekeit megfelelő gazdaságossággal védő Rózsavölgyi-cég ily fantasztikus vállalkozásba fogjon? Tudnivaló hozzá: volt a cégnek egy kissé könnyű kezű belfogója, a polgármester öccse, *Bárczy Gusztáv*. Sokat próbált, különösképpen egyéniség, tele nagyszabású tervekkel. De olykor sikerült megszimatolnia rejtett értéket. Guszti tapintotta ki, hogy mégiscsak „lehet valami” abban a két furcsa fölforgatóban. És kereste is az alkalmat a versengő cégek letromfolására. Szokott könnyed karlendítésével nyúlt hát Bartókék után. S ez esetben nem is volt oly igen kockázatos a könnyelműség. Néhány éve ugyanis szóbeszéd tárgya lett egy ifjú tehetségekből álló vonósnégyes-társaság, mely leginkább *Waldbauer József* hegedűtanár családi muzsikáin játszatott feltűnő készséggel. Sokak szerint a tanár 18 éves fia, Imre és a valamivel idősebb *Kerpely Jenő* (a két szélső szólam betöltői) megállják a sarat bármelyik világverő kartárral szemben. Annak is híre ment, hogy az együttes páratlan odaadással gyakorolgat és összejátékuk megüti a legkényesebb nyugati színvonalat. Az együttes baráti összeköttetések révén jutott a két izgalmas, új kompozíció kézíratos szólamaihoz. Sikerült előbb kibogoznia a bonyolult művek értelmét, majd kiérdemelnie az értesített szerzők elismerését. Mindennek fámája eljutott *Bárczyhoz* s egyúttal a reményteljes biztosíték is, hogy az ilyen ensemble szépszámu közönséget vonzhat. Így esett a váratlanság: a cég ökonómiai tanácsa vita nélkül beleegyezett Guszti „bolondériájába”. S halljatok csodát! A hangverseny nem járt deficit-

M ZENE
1961

5

tel. A Waldbauer—Kerpely vonósnégyes újdonsült vonzereje megduzzasztotta az egyébként új muzsika iránt nem nagyon érdeklődő közönséget. S a sikerhez még valami járult. Ha ilyen kiváló előadók ily tüneményesen tolmácsolnak valamit — így kellett sokaknak gondolniuk —, úgy az a „valami” sem lehet akármi! Bartók és Kodály elősegítette tehát az új előadó-társaság kiugrását, s viszont az együttes is hasznára volt a komponistáknak, hiszen a tolmácsolás fényes sikere egybefonódott az ő alkotó kiállításukkal. Az sem megvetendő, hogy a fiatal mesterek először hallhatták egy-egy nagyszabású ópuszukat kifogástalan előadásban. Mindez együtt nem csekély forgószelet keltett. Első visszahatásul a két működő pesti kvartett-társulat (Keményé és Grünfeldé) lemondott a további nyilvános szereplésről. (Hubayék már előbb vonultak vissza.)

Az esemény hatására ezúttal némi engedékenység szállta meg a sajtót. A radikális párt lapja, A Polgár—Nyugat-köri értesülések alapján és kissé a maradi politika bosszantására — röviden bár, de meglepő elismeréssel számolt be a zenei földrengésről. Kern Aurél jól megnyomta tollát; Bartókot le-dorongolta, ám vállvergetően dicsérte Kodályt, hasonlóan legtöbb kollégájához. (Később fordítva is megesett: Bartókot játszva ki Kodály ellenében.) Egyedül Reinitz Béla emelkedett a helyzet magaslatára, márcsak hivatalból is: a szocialista Népszava kritikusa kötelességének tudta, hogy lándzsát törjön a paraszti muzsika főlemelői mellett. Így írt többek közt: „ez a muzsika, amennyire abszolút zene, éppúgy egyúttal megnyilatkozása egy szép, nemes, minden nagyra hivatott emberfajtnak, az igazi magyar nép lelkének, amely a Dózsa György véréből való...” (Kodályról, 1910. márc. 18.)

Ott láttuk a hangversenyerem első sorában Gruberné Emmát (a későbbi Kodálynét); Kodály neki ajánlotta vonósnégyesét, mint ahogy később a „Háry János” dedikációja („Örzsémnek”) szintén őt illeti. De a kvartetthez fűzött kedveskedés viszonzásnak is számíthat; mert Emma asszony írta a finále egyik, igen sikerült variációját. Nem egyetlen eset, hogy a kiváló asszony hozzájárult (mint Klára a Schumannéhoz) férjeura munkájához. Alkotótársának a mester még ugyanaz év nyarán esküdött örök hűséget. Magyar szöttes-minta díszítette a nemsokára megjelent partitúrát, mely a Bartókéval egyidőben szintén Rózsavölgyieknél jelent meg. Guszti ismét szerencsésen járt e merész és szokatlan nagylelkűségével. A cég ugyanis akkor nemrégiben — ahogy mondani szokás — „agyonkereste magát” Zerkowitz kuplóján, a „Hulló falevél”-en. Megengedhette magának a nagyúri fényűzést! A Zerkowitz-sláger címlapja ott lógott berámázva a cégfőnök íróasztala felett, trófeumként, mint alpesi vadász falán a zergeszarv.